

CEDİTLER KOLEKSİYONU: MAHMUDHOCA BEHBUDI CİLDİ

Zebo FAZLİDDİNOVA¹

YAYIN TANITIMI

Zaynabidin Abdirashidov, Ceditler Koleksiyonu: Mahmudhoca Behbudi Cildi, Toshkent Yoshlar Nashriyot Uyi-2022. ISBN 978-9943-6682-2-5

Ceditçilik hareketi, Türkistan'da yaşayan toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini teşvik etmeyi, toplumsal değişim ve dönüşümü gerçekleştirmeyi ve milli özgürlük ideallerini güçlendirmeyi amaçlayan bir harekettir. Bu hareket, Rus sömürgeciliğine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır ve Türkistan'daki yerli halkın kendi kaderini belirleme arzusunu yansıtmaktadır. Ceditizm², toplumun çeşitli alanlarını etkilemiş, özellikle siyasi, eğitimsel ve kültürel alanlarda önemli değişimlere yol açmıştır. Sosyal ve entelektüel bir hareket olarak, Ceditçilik, modernleşme ve ulusal kimlik bilincinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda, Ceditçilik hareketi Türkistan'daki toplumsal ve entelektüel değişimin dinamik bir unsurudur. Bugünün akademik çerçevesinde, Cedit hareketiyle ilgili araştırmalar yapmak, yeni bilgiler üretmek, bu bilgileri yayınlamak ve genç nesillere aktarmak büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, 2022 yılında Özbekistan Gençlik İşleri Vakfı tarafından yayımlanan Ceditler Koleksiyonu'na ilişkin kısa bir bilgi sunmak ve Koleksiyon içerisinde yer alan "Mahmudhoca Behbudi Cildi"ni tanıtmaktır. Koleksiyon, Ceditlerin 1900'lerin ikinci çeyreğine kadar olan faaliyetlerini ve yaşam yollarını özetleyen bilgiler içermekte olup, Özbekistan'daki genç nesillere Ceditler hakkında bilgi verme amacını taşımaktadır.

Ceditler Koleksiyonu kitabı okuyucuya Özbek Ceditçiliğinin sekiz önemli şahsiyetinin hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgi verir: Gulam Zafari, Abdulhamid Çolpan, Abdurauf Fitrat, Abdulla Kadiri, Abdulla Avlani, Munavvar Kari Abduraşidhanov, İsakhan Töra İbrat ve Mahmudhoca Behbudi. Bu Koleksiyon, Özbekistan Gençlik İşleri Vakfı'nın girişimiyle Latin alfabesiyle yayımlanmıştır. Ortalama 150 sayfalık kitapçıklar 60x84 formatında, okuyucuların beğenisine sunulmuştur. Bu set halinde bir araya getirilen kitaplar üzerinde dört ay boyunca yaklaşık yirmi uzman çalışmıştır. Koleksiyondaki sekiz kitap, sekiz bilim insanı tarafından yazılmıştır.

Olim Usmonov, Özbek milli tiyatro yazarları arasında önemli bir figür olan *Gulam Zafari'nin* biyografisini ve edebi katkılarını kapsamlı bir şekilde incelemiştir. *Dilmurod Quronov*, Özbek şiir sanatının kurucularından ve hem nazım hem de nesirde önemli bir yere sahip olan *Abdülhamit Çolpan* hakkında detaylı bilgiler sunarak, onun edebi mirasını ayrıntılı bir biçimde analiz etmiştir. *Uluğbek Dolimov*, çalışmasında aydın bir şair, yetkin bir dilbilimci, tarihçi ve ilk Özbek gazetecilerden biri olan *İsakhan Töra İbrat'ın* entelektüel ve edebi katkılarını derinlemesine ele almıştır. Edebiyatçı *Hamidulla Boltaboyev*, Özbek Ceditçilik hareketinin en önde gelen temsilcilerinden *Abdurauf Fitrat'ın* yaşam öyküsü ve onun Özbek edebiyatına kazandırdığı önemli eserler üzerinde durmuştur. Prof. Dr. *Bahodir Karimov*, *Abdulla Kadiri'nin* hayatı ve edebi eserleri üzerine yaptığı ayrıntılı çalışmalarıyla dikkat çekmiştir. *Oltinbek Olim*, *Abdulla Avloniy'in* biyografisi ve onun Özbek edebiyatına katkılarını kapsamlı bir şekilde ele almıştır. *Sotimjon Holbayev*, *Munavvarqori Abdurashidxonov'un* Ceditçilik hareketine yaptığı önemli

¹ Doktora öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri Anabilim Dalı. zebo.apply@gmail.com ORCID: 0000-0002-6422-6872.

² Daha ayrıntılı bilgi almak için bakınız: Begali Kasimov- *Milliy Uyganish: Jasorat, Marifat, Fidoyilik* Taşkent, 2002, s. 4- 28.

katkıları detaylandırmıştır. *Zaynabidin Abdirashidov* ise *Mahmudhoca Behbudi'nin* yaşam öyküsünü ve onun tarihsel bağlamda edebi ve toplumsal katkılarını analiz etmiştir.

Her cilt "*Yazarın Hayatı*", "*Faaliyeti*", "*Bilge Sözler*", "*Özdeyişler*" ve "*Kaynaklar*" olarak beş bölüm halinde düzenlenmiştir. Kitapta Ceditler kim ve amaçları neler gibi hususlar ele alınarak Ceditlerin geçmişteki faaliyetleri okuyucuya sunulmuştur. Böylelikle günümüzdeki genç Özbek okuruna, bundan yaklaşık yüz sene önce yaşamış "milliyetçi" ve "yenilikçi" ruha sahip düşünürleri hatırlatmak amaçlanmıştır. Bu vesileyle zamanında Vatanının ve milletinin kadere kayıtsız kalmayan Özbek aydınları olan ceditleri yeni zihniyetlere kazandırmaktır.

Biz bu tanıtım makalemizde Cedit araştırmacısı, filolog Prof. Dr. Zaynabidin Abdirashidov tarafından incelenerek bir araya getirilen, Özbek çocukları için ilk ders kitabı hazırlayan, Özbek Ceditçilik hareketinin öncü isimlerinden biri *Mahmudhoca Behbudi* hakkında bahsedeceğiz.

Tanıtımı yapılan bu eserin içeriği şu şekilde düzenlenmiştir: Önsöz, Hayat Yolu (6), Faaliyeti (s.29), Bilge Sözler (s.139), Özdeyişler (s.145) ve kaynakçadan oluşmaktadır.

Hayat Yolu adlı ilk bölümde *Behbudi'nin hayatı* hakkında bilgi verilir. Kitapta Behbudi'nin biyografisi 1922-1923 yıllarında yayımlanmış olan *Emekçiler Sesi* ve *Zarafşan* adlı gazetelerinin editörlüğünü yapan Muin İbn Sukurulla tarafından yazılan bibliyografya, bu kitaba dahil edilmiştir. Hacı Muin'in aktardığına göre Behbudi'nin babası Behbudhoca Solihoca, Ahmet Yesevi'nin soyundan gelmektedir.

Eserde on beş yaşında Arapça dilbilgisi ve şeriat kanunlarını öğrenen Behbudi'nin 1899-1900 yıllar arasında Buharalı arkadaşı Hacı Bako ile birlikte Hac seferine çıktığı ve onun hayatında büyük değişikliklere yol açtığından söz edilir. Yine bu kitapta Behbudi aynen bu seyahatinde gördükleri ve edindikleri bilgiler sayesinde Türkistanlı halkını, cehalet çukurundan çıkartmayı amaçladığından bahsedilir. Semerkant'a döndüğünde ise ilk olarak Tercüman gazetesine üye olan Behbudi, Usul-i Cedit okullarını, 1903 yılında Semerkant civarındaki köyde açmıştır. Bu okullar için art arda hazırladığı ders kitapları "*Risoloyi asbobi savod*" (1904), "*Risoloyi juğrofiyayi umroniy*" (1905), "*Risoloyi Juğrofiyayi Rusiy*" (1906) "*Kitobul Atfol*" (1908), "*Amaliyoti İslom*" (1908), "*Tarixi İslom*" (1909)'dan söz edilmiştir. Behbudi aynı zamanda halkın okur yazarlığının artması, ilim öğrenmesi ve bunun yanı sıra yabancı dil öğrenmesi gerektiğini vurgular. Yaşadığı devrin getirdiği şartları göz önünde bulundurarak bu dillerin Özbekçe, Farsça, Rusça, Fransızca olması gerektiğini ifade eder.

Bu bölümde, Behbudi'nin 20 Ağustos 1913 tarihinde yayımlanmaya başlanan "Oyina" dergisinden kısaca bahsedilmektedir. "Oyina" dergisinde Türkistan milletinin hak ve hukukları, tarih, dil ve edebiyat ile ilgili konuların yanı sıra şiirler, makaleler, ilginç haberler ve ilanlar yer almaktadır. Bu derginin; Kafkaslar, Tataristan, İran, Afganistan, Hindistan ve Türkiye'ye kadar ulaştığı belirtilmiştir. Behbudi'nin kendisi de bu dergide pek çok makale kaleme almıştır. Bunlar arasında, kitapta da bahsedildiği üzere, "Sart Kelimesi Meçhuldür" adlı makalesi öne çıkmaktadır. Behbudi, bu makalede yerli halka Sart adıyla değil, kendi adıyla hitap edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu konunun "Oyina" dergisinin 1915 yılında yayımlanan 22, 23, 25 ve 26. sayılarında ele alındığı da belirtilmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde Behbudi'nin icadı ve faaliyetlerinden bahsedilir. Kitabın büyük kısmını oluşturan bu bölüm şu başlıklar altında düzenlenmiştir: *Behbudi ve Cedit okulu*, *Padarkuş hakkında*, *Kütüphane ve yayınevi*, *Behbudi ve Matbaa*, *Ayna hakkında*, *Dil meselesi*, *Marifetten Siyasete*, *Behbudi ve İsmail Gaspıralı* şeklindedir. Her bölümde konu itibarıyla bilgiler, Behbudi'nin yazılarından örnekler verilmiştir.

Kitapta yer alan *Behbudi ve Cedit okulu* başlığı altında Behbudi'nin Semerkant civarında yeni usulü cedit okulundan ve ders kitaplarından bahsedilir. Türkistan'da ilk yayımlanmış olan "*Risoloyi asbobi savod*" adlı alfabesidir. Yazar alfabe neşretmeden önce bir yıl boyunca "*Abdulqodir Şakuriy*" adındaki okulda tecrübe etmiş, öğrencilerin öğrenme sürecini izlemiştir. Alfabe daha çok Semerkant ve Buhara bölgelerinde 1920 yılına kadar yayımlanmıştır.

Padarkuş hakkında bu bölümde yine Özbek edebiyatı için önemli olan Behbudi'nin kalemine ait *Padarkuş* adlı dram eserinden bahsedilmektedir. 1911 yılında yazılmış olan bu eseri ancak 1913 yılında "Borodino Muharebesi ve Rusların Fransız İşgalinden Kurtulmasının 100 Yılına" adı altında yayımlayabilmiştir. Sade ve açıklayıcı dilde yazılmış olan bu dram çok kısa sürede halk arasında ün kazanmıştır.

Kütüphane ve yayınevi başlığı altında, halkın bilgiye kolayca erişebilmesini arzulayan Behbudi'nin kendi imkanları ile kurduğu kütüphanesinden bahsedilmektedir. Kütüphane, Semerkant'ın Rus yetkililerinden izin alarak 11 Eylül 1908 tarihinde "Yeni Rasta" şehrinde kurulmuştur. Yıllık üyelik bedeli 3 som olan kütüphane, yerli halkın özellikle genç kesiminin okuma ve öğrenme ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamıştır. Bu süreçte, Hacı Muin, Vasliy Semerkandi ve öğretmen Abdulkadir Şakuriler gibi kişiler Behbudi'ye yardımcı olmuşlardır. Kısa bir süre içinde, yurtdışından gelen kitaplar ve dergilerin katkısıyla kütüphane koleksiyonu genişlemiştir. 1908-1915 yılları arasında halkın hizmetine sunulan kütüphane, daha sonra çeşitli nedenlerden ötürü özellikle mali zorluklar sebebiyle kapatılmak zorunda kalmıştır.

Behbudi ve Matbaa bölümünde ise Behbudi'nin yayımladığı makalelerden bahsedilir. Behbudi 18 farklı dergi ve gazetelerde iki yüze yakın makale yazmıştır. İlk önce *Hurshid*, "üçcar", *Hakikat* (daha sonra Şöhret) adındaki mahalli gazete ve dergilerde yazılar yazmıştır. Hacı Muin "Behbudi Efendi... eline kalem alıp... Türkistan'ın yenilenmesi, yükselmesi yolunda durmadan, yorulmadan hizmet eden yol gösterendir" diye yazmıştır. Türkistan dışında yayımlanan *Tercüman*, *Vakit*, *Şüra*, *Diri Söz*, *Ulfat*, *Irşat*, *Toza Hayat* gibi zamanın en bilinen gazete ve dergilerinde yazılarını yayımlatmıştır.

Ayna hakkında başlığı altında ise Behbudi'nin ilk önce Nisan 1913 yılında, "Semerkant" adlı gazete yayımlamaya başladığını, Türkçe ve Farsça olarak yayımlanan gazete ilk 2 sayfa daha sonra 4 sayfa görünüşünde haftada iki kez yayımlandığını bahsedilir. Gazetenin maddi durumlardan ötürü 45. sayısından sonra durdurulan gazete yerini ağustos ayında "Ayna" (*Oyina*) dergisi almıştır. Şiirler makaleler ve Rusça reklamlardan oluşan Ayna dergisi Özbekçe yayımlanmıştır. Behbudi bu derginin halkın aynası olacağını düşünmüştür ve öyle de olmuştur, halk arasında çok bilinen bir dergi haline gelmiştir. Behbudi dergiye *Miro*, *Közgü*, *Zerkalo* ve *Oyina* adını vermiştir.

Dil meselesi bölümünde, Behbudi'nin Türkistanlı Türkler arasında İsmail Gaspıralı'nın öncülük ettiği "ortak dil" idealini benimsediği ifade edilmektedir. Behbudi, Türkistan'daki çeşitli bölgelerde gerçekleştirdiği anket soruları ile, Gaspıralı'nın Tercüman gazetesi ile Abduraşid İborhimov'un *Miro* ve *Ulfat* gazetelerinin dilinin anlaşılır olduğu sonucuna varmıştır. Kendisinin Türkçeyi İsmail Gaspıralı'nın Tercüman gazetesinden öğrendiği belirtilmektedir.

Behbudi'nin 1915 yılında kaleme aldığı "Dil Meselesi" makalesinde, Türkistan'da yaşayan halkın uzun yıllar boyunca Fars medeniyeti ile iç içe yaşadığını ve zaman içinde var olan Türkçe kelimelerin kullanımdan düştüğünü ifade eder. Ayrıca, 14. yüzyılda İslam'ın etkisiyle Arapçanın Türkçeye olan tesiri sonucunda yeni kelimelerin ortaya çıktığını vurgular. Behbudi, Arapça ve Farsça kelimelerin konuşulan dilden çıkarılmasının değil, geleceğe yönelik adımların atılması gerektiğini savunur. Örneğin, Arapça kelimelerin çokluğunu Türkçede ifade etmek için "lar" eki kullanmayı önerir; bu sayede Arapça "ulum" yerine Türkçe "ilimler", "funun" yerine "fenler", "ulamo" yerine "alimler", "quzzot" yerine "kadılar" gibi çokluk ifadelerinin kullanılmasını önerir.

Behbudi'nin *Marifetten Siyasete* başlıklı bölümünde, sadece ilim irfan ile değil, aynı zamanda siyasetle de ilgilendiği belirtilmektedir. Behbudi, siyasi konulardaki görüşlerini yazıları aracılığıyla dile getirmiş ve *Kitabi Müntahabı Coğrafiye Umumi* ve *Numuneni Coğrafiye* ders kitabında "Duma ve Türkistan Müslümanlar" başlığında bir yazı kaleme almıştır. Ayrıca, dünya genelindeki devlet yönetimleri hakkında da bilgiler sunmuştur. Behbudi, mevcut siyasete eleştiriler getirerek, kendi bakış açısıyla düşüncelerini ifade etmiş ve her zaman Müslüman halkın iyiliği için mücadele etmiştir.

Behbudi ve İsmail Gaspıralı bu bölümde, Behbudi ve İsmail Gaspıralı arasındaki ilişkilere odaklanılmakta; bu ilişkilerin başlangıcından itibaren nasıl geliştiği ele alınmaktadır. 1904 yılında Behbudi, ilk makalesini Tercüman gazetesine göndererek, ikili arasında dostane bir ilişkinin temellerini atmıştır. Behbudi, Gaspıralı'yı kendisine üstat ve hoca olarak görmüş, onun hedeflerini ve fikirlerini örnek almıştır. İkilinin ilk yüz yüze buluşması, 15 Ağustos 1905 tarihinde Nijniy Novgorod'da III. Tüm Rusya Müslümanlar Kongresi'nde gerçekleşmiştir.

Bilge sözler bölümünde Behbudi'ye ait özlü sözler yer almaktadır. Çoğunluğu milletin birliği, ilim irfan ve ana vatan duygularını içerir.

Özdeyişler kısmında Behbudi hakkında güzel sözler söyleyen tanınmış araştırmacı ve bilim insanları Vasliy Semerkandi, Fayzulla Hacayev, Laziz Azizoda, Hacı Muin, Sadridin Ayni, Vadud Mahmud, A.N. Samoyloviç, Boris Pyoskavskiy, İngeborg Baldauf, Begali Kasimov, Uluğbek Dalimov, Sirojiddin Ahmedov, ve Adeeb Khalid gibi yazarların sözleri yer almaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışmada, Behbudi'nin hayatına odaklanılarak onun Türkistan halkına sağladığı entelektüel katkılardan bahsedilmektedir. Ceditler koleksiyon setinin henüz Türkiye Türkçesine kazandırılmamış olması, gelecekte bu eserlerin set halinde aktarılmasının alanda faaliyet gösteren araştırmacılara faydalı olabileceği düşünülmektedir. Kitaplar, Özbekçe ile ilgilenen araştırmacılar ve okurlar için sade ve anlaşılır bir dilde yazılmıştır, bu sayede Türkistan Ceditlerinin önemli şahsiyetleri hakkında özlü ve kapsamlı bilgiye ulaşmak isteyenler kolaylıkla anlayabileceklerdir. Kitaplar, bu şahsiyetlerin milletler tarafından daha geniş kitlelere tanıtılması ve ön bilgi edinilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Kitapların "cep kitap" şeklinde tasarlanmış olması kolayca yanda taşımak ve bilgileri hızlıca gözden geçirmek için oldukça kolaylık sağlamaktadır.